

Antropologové o rovnostářských společenstvích

S Morganovou (1877) pomocí se v devatenáctém století zjevila antropologie jako ambiciózní, byť nevýznamná vědecká disciplína, která se potýkala s obrovským úkolem, jak obeznámit gramotné městské obyvatelstvo se způsobem života a s historií předlitterárních kultur. Pokud se v případech příslušných skupin jednalo o nomádské lovce a sběrače, hovořilo se o nich obvykle jako o tlupách. Tento termín je používán ještě i dnes (viz Kelly 1995). Avšak většina zprvu studovaných společenství pěstovala kulturní plodiny a chovala domácí zvířata a jejich společenstvím se říkalo kmeny, což je termín používaný i dnes navzdory nedorozuměním, která to způsobuje, a vážně míněným pokusům situaci napravit (viz Sahlins 1961, 1968; Fried 1975; Service 1971).

Kmeny a tlupy objevené prvními badateli a etnografy se od nich dočkaly předvídatelné politické reakce. Tyto malé lokální skupiny neměly žádné skutečné vůdce se skutečnou autoritou; v protikladu ke společnostem svých objevitelů každý jejich jednotlivý člen zdánlivě přicházel a odcházel, jak se mu zlíbilo. Ukázalo se, že když lidé žijí v malých lokálních autonomních skupinách, jedná se téměř pokaždé o „rovnostáře“. Moderní antropologie stála tedy před dilematem. Politicky rovnostářské tlupy a kmeny se nacházely na každém kontinentě, takže tuto anomálii nebylo možné vysvětlit jako nějaký druh lokálního historického vývoje. Objevovaly se v těch nejrozmanitějších přírodních podmínkách, a tak vlivy okolního prostředí podle všeho nehrály významnou roli; rovnostáři se věnovali sběračství a lovu, farmaření i chovu domácích zvířat. Vyznávali rovněž velkou rozmanitost pravidel pobytu a pravidel descendance a praktikovali pestrou škálu rozličných modelů příbuzenských vztahů.

Existovaly zde však i jisté konstanty. Tyto nepoččetné skupiny se těšily lokální politické autonomii. Dospělí mužští příslušníci daného společenství vyznávali zásadu přísné politické rovnosti. Vůdcové byli slabí a měli pouze pomocnou roli při hledání konsenzu, když skupina potřebovala přijmout nějaké rozhodnutí (Knauff 1991). Tato pozoruhodná neměnnost politických poměrů navzdory tak velké rozmanitosti klimatických podmínek, způsobů obživy a sociálního uspořádání se dožaduje jediného kauzálního vysvětlení. Objasnění si vzhledem k jejímu evolučnímu významu vyžaduje zejména politická organizace tlupy.

Britští sociální antropologové Fortes a Evans-Pritchard (1940), kteří studovali rozličná lidská společenství žijící na africkém kontinentě, se o to pokusili. Rozlišili si tři základní typy politického uspořádání, přičemž většina jimi studovaných vzorků spadá do kategorie politicky centralizovaných náčelnictví nebo království disponujících „vládními“ institucemi. Vedle toho se setkávali

také s nestátními útvary, které spadají do kategorie kmenových společenství. Několik afrických společenství lovců a sběračů žilo v tlupách, „oněch velice malých komunitách [...], v nichž jsou dokonce i ty největší politické útvary tvořeny skupinou lidí spojených příbuzenskými vazbami, takže politické vztahy se překrývají s příbuzenskými vztahy a rodina a politika naprosto splývají“ (s. 6–7).

Tlupa tím tedy byla de facto definována jako lidská rodina v poněkud větším měřítku. Fortes a Evans-Pritchard měli na mysli jihoafrické „křováky“ (Middleton a Tait 1958, s. 1) a jejich charakterizace byla do jisté míry přesná. Lovci a sběrači putující po poušti Kalahari a další společenství žijící v tlupách mají ke společenskému životu značně familiární přístup, když dávají rodinná jména osobám, s nimiž nejsou v příbuzenském poměru, přičemž jejich členové se mezi sebou dělí o maso velké lovné zvěře stejně, jako se o veškeré své jídlo dělí členové jedné rodiny. Přesně taxonomicky vzato však jejich výklad s sebou nese jisté problémy. Na jedné straně totiž k loveckým tlupám obvykle patří i rodiny, které s nimi nejsou v příbuzenském poměru (to platí i pro lovce a sběrače z Kalahari). Na druhé straně se pak povaha mocenské autority v rámci rodiny značně odlišuje od povahy mocenské autority v rámci celé tlupy.

Fortes a Evans-Pritchard se o politické organizaci tlupy jako takové zmiňují jen letmo, ale jejich opomenutí odhaluje důležitou nesrovnalost. Lidé po celém světě žijí v nukleárních rodinách a tyto elementární sociální jednotky jsou jen zřídka prosty hierarchie nebo nadvlády, protože děti se všude nacházejí pod svrchovanou vládou svých rodičů a ženy a mladší dospělí muži mohou být pod dohledem starších (Service 1962). V rámci tlupy se naproti tomu hlavní političtí aktéři chovají jako sobě rovní.

Totéž platí i pro kmenová společenství. V roce 1958 britští sociální antropologové Middleton a Tait (1958) explicitně nastolili problematiku rovnostářské politiky, když několik malých afrických skupin označili přívlastkem „acefalický“. Zmínění etnografové se zaměřili na otázku politického vůdcovství a zaujala je zjevná anomálie zmíněná výše, že totiž u afrických kmenů podle všeho nenajdeme žádného vůdce či představitele, jenž by disponoval reálnou politickou mocí. To platí i navzdory tomu, že se koalice místních kmenů mohou spojovat a vystupovat na politickém kolbišti kolektivně proti jiným kmenovým koalicím. Třebaže Middleton a Tait ve své knize podávají brilantní obraz politického života rovnostářských kmenů a jejich předvídatelně slabé úroveň politické centralizace, vyvinuli jen nepatrné úsilí, aby toto mocenské vakuum na vrcholu sociální hierarchie objasnili na pozadí neměnných příčin, neřkuli dějin přírody.

Antropologové se dál potýkali s behaviorální anomálií, která vzbuzovala vážné otázky ohledně povahy lidské přirozenosti, a úsilí o klasifikaci rovnostářské politiky tak nadále pokračovalo. Kupříkladu Sharp (1958) popisuje

skupinu lovců a sběračů jako „společenství bez politiky“, a Barclay (1970, 1993) dokonce zachází tak daleko, že o se ní vyjadřuje jakožto o společenství žijícím ve stavu trvalé anarchie. Jiní prosazovali o něco vyváženější pohledy. V šedesátých letech kulturní antropologové Service (1962, viz též 1975) a Fried (1967) rozšířili záběr svého zkoumání otázek obživy, vůdcovství a vládních funkcí rovněž o problematiku sociálního postavení a sociální stratifikace. Odmítli rousseauovskou představu, že acefalické tlupy a kmeny postrádají veškerý pojem o hierarchii a mocenské autoritě, protože tato společenství se častokrát vyznačovala konkurenčním zápolením a mezi jejich mužskými příslušníky se projevovaly latentní rozdíly v sociálním statusu. Ve srovnání s hierarchicky strukturovanými náčelnictvími, primitivními královstvími a dalšími rozvinutými civilizacemi se jim nicméně rovnostářská společenství stále jevila jako do jisté míry výlučný případ sociálního uspořádání.

V tomto ohledu se zejména Fried pokoušel dopracovat k jedinému kauzálnímu vysvětlení této široce rozšířené politické anomálie. Podle mého mínění se potýkal s problémem, který si vyžadoval evoluční analýzu, jež by se zaměřovala na roli vrozených dispozic. Navzdory rozsáhlé průpravě, které se mnohým z nás dostává během postgraduálního studia, byli kulturní antropologové podivně zdráhaví, když se měli pustit do křížku s otázkou lidské přirozenosti. Dokonce ještě ani dnes se kulturní odnož naší disciplíny úplně nevymanila z vlivu mocného antievolučního proudu, jenž byl inspirován Boasem, a to i přesto, že několik starších badatelů jako např. Kroeber (1948) nebo White (1959) průběžně studovali „evoluční“ problematiku a Count (1958) a později i Tiger a Fox (1971) nastolili otázku lidské přirozenosti explicitně.

Fried a Service se pokládali za kulturní evolucionisty a jejich pozornost se soustředila v první řadě na objasnění procesů, které stojí v pozadí politického přerodu tlupy v kmen a kmene v náčelnictví a – v Serviceově případě – i v primitivní království a civilizace. Na elementárním stupni této posloupnosti objevili důležitý typ politického uspořádání, které označili přívlastkem „rovnostářské“ (Service 1962, s. 114, 141; Fried 1967). Na pozadí širokého komparativního kontextu se pokoušeli odhalit kauzální faktory, jež způsobovaly, že se jeho charakter neměnil, nebo které naopak v posledku vedly k jeho přerodu v hierarchičtější společenskou formaci.

Service (1975, s. 50–53) zaujala zejména nenápadná role vůdce skupiny, který chování skupiny spíše usměrňoval, než aby vystupoval jako klasický vládce či vůdce. Třebaže tito neformální vůdcové oplývali úctyhodnými loveckými nebo válečnickými dovednostmi, tyto přednosti se u nich pojily se „štedrostí, laskavostí a obešly se bez výbuchů špatné nálady, takže se příslušný jedinec těšil vysokému respektu a jeho názory měly větší váhu než názory jiných, mnohdy ještě starších mužů“. Tito vůdcové své podněty sdíleli s ostatními členy skupiny, aniž by nad nimi uplatňovali svrchovanou autoritu.